

uit. Maar het ritme is constant: een gestadig aanzwellend, steeds heviger crescendo van opwinding met als bekroning de daverende uitbarsting. Dat bedoel ik nu met 'nodig'. Een orgasme is nodig – coïtus interruptus is een pijnlijke geschiedenis – ontnem iemand zijn particuliere hebbelijkheid en hij krijgt steenpuisten – ontnem de Indianen hun fiesta en ze krijgen nare ziekten of snijden elkaar de strot af. Een dergelijke innerlijke dwanghouding tegenover werk kennen regisseurs – en acteurs en schrijvers – maar niet het publiek. Je krijgt een vreemde gewaarwording als je in Mexico komt nadat je in New York bent geweest, waar het toneelbezoek een van de duurste en theoretisch althans meest felbegeerde maatschappelijke geneugten is, en je ook daar hebt moeten constateren dat, als alle theaters dicht gingen – zoals nog niet zolang geleden het geval was tijdens de staking – het publiek er niet echt kapot van zou zijn

Het antwoord is niet te vinden door eenvoudigweg fiesta's in New York of Londen op touw te zetten. Voor de niet-Mexicaan is een fiesta trouwens stomvervelend. Vuurwerk is geweldig, maar de aardigheid gaat er gauw af; na vijf uur hetzelfde gezang of hetzelfde ritme beginnen westerlingen te gapen. Maar dat betekent alleen dat onze fiesta's – het toneel dat onze fiesta zou moeten zijn – een enorm veel gecompliceerder karakter zal moeten hebben, en wij dus met een zoveel te groter probleem zitten omdat wij het niet af kunnen met vuurwerk en een mannetje dat op een trommel slaat.

De ontluistering en afbraak van de laatste jaren hebben schitterend gewerkt. Alle 'ismen' zijn verdacht, alle hoogdravende beweringen zijn belazerij – maar we kunnen niet stil blijven staan. Ikzelf geef de voorkeur aan anarchie boven leuterarchie dat je bijna onvermijdelijk als enig alternatief voorgezet krijgt. Ik zal zeker geen oplossingen voorstellen. Ik zal alleen het volstrekte nulpunt van onze huidige positie beklemtonen en de noodzaak om te gaan zoeken. Zoeken naar wat? Naar iets dat we pas zullen herkennen en kunnen definiëren als we het gevonden hebben. Op dit desperate ogenblik kan misschien alles zijn nut hebben. Theoretische beschouwing? Stellig.

Bij een repetitie is het natuurlijk zo, dat hoe langer je praat hoe minder kans je hebt iets tot stand te brengen. Maar in het algemeen geloof ik dat theoretische bespreking nuttig kan zijn. Niet praten, niet theoretiseren is voor Engelsen een soort erecoed. Gesprekken over kunst zijn altijd hoogst verdacht geweest.

Noch in Frankrijk, noch
in Engeland, noch in
Amerika, noch bij ander-
mans voorstellingen,
heb ik ooit het gevoel
gehad dat ons werk iets
te maken had met een
werkelijke behoefte.

'Gewoon doen wat er gedaan moet worden' is de leuze. Ik ben ervan overtuigd dat dit een gemis is – het zoveelste van de taboes die wij onszelf hebben opgelegd en waar ons provincialisme uit voortspuit. Ik heb nog nooit een diepgaand gesprek over het toneel gehad met een van de ontelbare Engelse acteurs of regisseurs die ik heb ontmoet – op het vasteland daarentegen heb ik eindeloze gesprekken daarover gevoerd. Ik heb me diep geschaamd toen we met *Titus Andronicus* in plaats en Wenen en Warschau kwamen, en ik zag hoe de leden van ons gezelschap op de enthousiast afgevuurde vragen van toneeladepten geen zinnig woord wisten uit te brengen en elke precisering schuldig moesten blijven van datgene waar we toch allemaal mee bezig waren. Wat was onze 'aanpak', hoe verhiel die zich tot het totaalprobleem van het spelen van de klassieken, was er een bepaalde Engelse speelstijl, en hoe ontwikkelde zich het toneel bij ons? Op al deze vragen hadden ze niets te antwoorden omdat ze in eigen kring nooit over deze din-

gen hadden nagedacht en gesproken. Maar waarvoor waren ze er dan, vooral de jongens die alleen een speer hadden vast te houden? In theorie waren ze er om te 'leren', om goed toe te kijken, te kritiseren, aan te vallen, in te stemmen of te veroordelen. Maar wat deden ze in werkelijkheid in de coulissen na de eerste paar uur repeteren? Roddelen over de Oliviers...

Om dezelfde reden geloof ik dat wat *Encore* doet enorm belangrijk is. Ook al kunnen we het toneel dan nog niet schoonvegen, we kunnen wel wat frisse lucht binnenlaten. Ik heb enige tijd geleden in *Encore* geschreven dat het toneel alleen dan de bewegingsvrijheid van de roman, de muziek en de schilderkunst zou kunnen krijgen als het bereid was geruime tijd voor lege zalen te spelen. Natuurlijk zal iedereen in principe moeten instemmen met de Coward/Rattigan-stelling dat een geslaagd stuk ook volle zalen zal trekken. Wie kan dat in twijfel trekken? Maar – en daar gaat het werkelijk om – het 'geslaagde' stuk bestaat niet meer; met het recept van gisteren vul je geen zalen – met dat van morgen evenmin – en om van het ene stabiele tijdvak naar het volgende te komen, moeten we een gevaarlijke afgrond oversteken op het slappe koord. Op het slappe koord gaan de normale waarden – tijdelijk – niet op. We zullen een gevoel van isolement en onbehagen moeten accepteren. Ik weet nog dat ik, vlak na de oorlog, het gevoel had dat we op het ogenblik noch behoefte hadden aan theoretische bespiegelingen noch aan experimenten. Van beide hadden we genoeg gehad in de jaren twintig en dertig – en daar bovenop genoeg afbraak in de jaren veertig. Waar we wel behoefte aan hadden was het materiaal dat ons ter beschikking stond *gestalte te geven, tot leven te wekken*. Nu voel ik het tegenovergestelde: al ons krediet is al opgebruikt. De film is het toneel een sprong voor – de schilderkunst en de muziek hebben *een voorsprong van een halve eeuw*.

Het is vervelend altijd maar weer de toneelcritici aan te vallen, maar het moet. Zij moeten de verantwoordelijkheid dragen voor het feit dat ze in de huidige situatie als vanzelfsprekend aanvaarden wat niet vanzelfsprekend gevonden mag worden. Ik wil aannemen dat het allemaal oprechte, eerlijke, onbevooroordeelde lieden zijn, die hun mening vrijelijk weergeven en daarmee toevallig ook nog een nette boterham verdienen. Maar wie van hen heeft de moeite genomen diepgaand *voor zichzelf* zijn eigen maatstaven te formuleren? Heeft hij ooit een toneelbelevens gekend waardoor hij geheel